

Geitebua på midten 1900-tallet

Sonja Mastdalen forteller til T.Aulebo om livet på Geitebua. Små hverdagsglimt.

En spesiell sau.

Men, forandringen blei ikke som forventet! Den dagen bjella hennes blei tatt av og satt på den utvalgte etterfølgeren, blei Gråa stående og sture. Hun ville ikke spise, og hun så uendelig trist ut. Slik gikk det noen dager inntil bjella måtte tilbake til sin "rettmessige eier" og alt ble som før. Gråa gjeninntok sin posisjon i flokken.

Krig

Under krigen gikk det ofte tyskere fra Dalsbygda til Ytre og Øvre Valebø (fangeleiren ved nåværende Valebø skole) Det var nokså vanlig at de hadde et stopp på Geitebua og ville inn for å spise. Dette kunne ikke foreldrene mine nekte dem!

Delikatesse

En gang tyskerne hadde vært inne i stua og spist, stod det en åpningsboks igjen på stuebordet. Da sier faren min: "Og nå skal du få smake på noe godt!" Det var sardin i olje! Dette var første gang jeg spiste fisk fra boks! Spørs nok om barn i våre dager ville satt slik pris på slik "delikatesse".

Geitebua var i sin tid en betydelig gård – en «heigård» Her var yrende liv og travle dager både med mennesker og dyr på midten av 1900-tallet. Mange av husa fra dengang er nå revet.
Foto:T.Au

Nordens appelsin

Om vinterkveldene satt vi og skrapa kålrot med kniv. Vi delte den i to deler og spiste. Det var godt! Nordens appelsin ble den kalt. Foreldrene våre sa at vi måtte spise dette da det var C-vitaminkilde, en viktig vitamin som vi trengte. Den første appelsina jeg spiste var julen 1945.

Kaffe

Bestefar brente hvetekorn i gryta si, og så malte han dette på kaffekverna og kokte "kaffe". Eikenøtter blei også prøvd etter at de var tørka først.

Slakt

Når vi slakta grisen, måtte jeg stå og røre i blodet som var helt oppi ei stor bøtte. Blodet måtte ikke levre seg for fort. Mor stekte blodpannekake av dette. Blodet var en viktig jernkilde for oss. Alt måtte tas vare på og utnytted. Av urinblæra til grisen for eksempel laga far min fotball. Det hadde far hans også gjort for ham da han var gutt.

Frø og talg til fuglene

Under treskinga om høsten, samla far alltid opp villengfrø som treskemaskinen skilte ut fra kornet og hadde det i en eske. Det gav vi til fuglene om vinteren sammen med sauetalg. Gjett om de likte den kosten! Det kom store skarer av gulspurv spesielt og kjøttmeis fra skogene omkring gården. Og vi lot alltid juletreet bli stående utenfor kjøkkenvinduet etter jul - et grantre var jo så naturlig og trygt for småfuglene å sitte i.

Julepynt

Under Krigen var det flyslepp i området vårt. Det blei også gjort "slepp" med sølvpapirlignende strimler. Disse skulle visstnok forstyrre fiendens radiosignaler. Papiret lå spredt i små hauger rundt om i skogen. Det var både smale og breie bånd. De smale båndene buntet mor sammen med røde bånd i midten og dette pynta vi juletreet med.

Fiskefluer

Det blei laga fiskefluer av sidensvansfjær. Det var som regel en del sidensvans om vinteren, og de mista jo alltid ei og anna fjær. Spesielt vingene har flotte farger!

Nøtter, sopp og nyper

Ekorn var det mye av den gangen. Men, så var det også en mengde nøtter å få tak i. Når hamsen på hasselnøttene slapp, kunne de plukkes og lagres til jul. De var gode, så lageret minka nok noe utover høsten. - Ellers plukka vi sopp av spiselige slag og tørka. Nypesyltetøy var også helt vanlig at vi hadde. Men, for et arbeid vi hadde med all renskinga! Matauken gav seg ikke selv!

Gjenstående driftsbygning etter gårdsdriften på Geitebua

Jordkjelleren

I den gamle jordkjelleren under vognskjulet oppbevarte vi alltid rødbeter på glass (hermetiserte). Det var som oftest meg som fikk i oppdrag å hente dem når vi skulle ha rødbeter til middagen. Men huttetu! Edderkoppene som bodde der i kjelleren var digre!

Mat og godsmak

Vi bruna rødbetesnivene i panna med litt smør inntil kokte poteter og kålrotstappe. Det var godt og jernrikt. Når mor kokte grøt i jerngryte, blei det kamp om hvem som skulle få skrape gryta til slutt. De litt brente "skovene" smaka som karamell! Det var langt til butikken, så vi blei oppfinn-somme når det gjaldt å skaffe seg godteri. Nystekt hvetekake, den måtte være litt lunken, med sirup eller sukker på. Det smakte like godt som bløtekake gjør i dag. Vi satt ferdige og venta fra hvetekaka blei tatt ut av ovnen til den fikk den rette temperaturen. Men smaken var best så lenge vi stekte kaka i vedkomfyren eller i bakerovnen borte i bryggerhuset om sommeren.

Sauetalg, lut og bresklåg

Jeg kan huske mor kokte såpe av sauetalg og lut. Såpa ble bare brukt til håndvask fordi den var så sterk. Hun støpte også talglys, - de var dyrebare! Det ble kokt bresklåg til rengjøring av trekar.

Gryteskrubb og visper

Det var vanlig å lage gryteskrubb av "skureviskgras" som dem kalte det. Jeg kan huske Johannes Sandvik svådde (av å sva - tok av baken) en stor bunt bjørkeris om våren. Dette brukte han til å lage visper av gjennom resten av året.

Når gauken gol

Det var først når gauken galte at vi fikk gå barbeina eller sitte rett nedpå bakken. Det var aldri noen orm som beit oss enda vi gikk barbeint nesten alltid og over alt. Men mormor fortalte at hun var blitt bitt to ganger.

Lystring

Om høsten lystra vi fisk i Åleroa. Jeg var alltid like imponert over det kraftige, hvitskimrende lyset fra gasslampa. Det kunne blende fullstendig! Bra det er blitt forbudt med lystring - stakkars fisk! Men, den blei fort slått i hjel når den kom på land. Koka ål med dill tilsatt i kokevannet smakte godt!

Farlig is og ulydighet

Isen sent på ettervinteren hadde blåsvart farge, allikevel valgte jeg som 7-åring å ta snarveien over isen fra Sandviklandet til Mastdalen. Utenfor bekkeoset begynte isen å gi etter, og jeg falt nedi til over gummistøvlene. Men heldigvis, under dekket av det øverste porøse laget med issørpe og vann, var altså underisen hard nok til å bære meg. Jeg snudde ikke, men fikk kravla meg opp ved lute-furua på andre sida av bekken mot Mastdalen der det gikk en tømmervei opp lia. Beskjeden om hva vi måtte passe oss for var klar nok. Dette var bare toppen av ulydighet og kunne ha endt riktig galt!

Frittgående høns og vennene deres

En gang jeg stod ved låvebrua hørte jeg "klukk - klukk" og fram under låven kom ei av tuppene med en flokk på 8-10 små, gule nøster. De var klekket fram uten at vi hadde observert det. Tuppene gikk fritt på gården. Vi hadde buhund og katt. Men, man spiser ikke sine venner!

Ruteflya gikk i lavere høyde dengang. De hadde ofte 4 motorer, og det dura ganske kraftig. Tuppene gikk som nevnt fritt på tunet og rett som det var trudde en og annen av dem at nå kom en stor og praktfull hane flygende. Jeg kan huske at de la hodet på skakke og kikket opp og de la seg ned til rette som om de venta på at den store hanen skulle "lande" på dem.

Sinna bukk

Vi hadde en helt svart sauebukk. Den var noe ilter og sinna og gikk derfor som oftest i tjør. En gang den gikk løs kom den springende og ville ta meg. Jeg storma mot gangdøra og smatt inn med bukken hakk i hel, gjennom gangen, kjøkkenet og inn i stua hvor jeg fikk hivd meg opp på stuebordet som stod midt på golvet. Der fortsatte bukken å springe rundt bordet inntil hjelp kom meg til unnsetning.

Revir

Møte med elg i "Simonsens hogst": Dette var på høstparten og antakelig var vi kommet inn på ung-elgens revirrområde. Vi blei nok oppfatta som konkurrenter. I alle fall bryksa den seg og viste tydelig at den var villig til å ta oss. Vi stod bare noen meter unna den. Søstera mi klamra seg fast til tante, mens jeg som var fri tok til beins nedover bakkene. Situasjonen føltes prekær. I hvert fall for tante! Men heldigvis, elgen roa seg da vi fikk trekt oss unna. Herredømmet over reviret var gjenopprettet.

Nære på

Det hang en munningslader i smia på Geitebua. En kar fant på at han ville se i løpet. Han åpna ovnsdøra og retta børseløpet mot lysningen fra varmen for å se bedre. Men da ble det "liv" i "muskedundra" for det var fortsatt krutt igjen; børseløpet eksploderte – løpet sprakk, og mannen slapp med forskrekkelsen.

Brått møte

Ambros, naboen vår i Sandvika, gikk en mørk kveld snarveien (stien) i kanten av Langekre. Han skulle til Geitebua. Inne i skogen der stod en elg i ro, høy og mørk. Ambros tørna rett på den bakfra. Det er ikke godt å si hvem som vakk mest!

Dyretragedier

Det var i slåttan ved kjellerbakken, far gikk med hest og slåmaskin og slo enga. Plutselig fløy det opp to storfuglkyllinger (tiur eller røy) fra bakken der slåmaskinknivene var. Men det var for seint da hesten stoppa - beina deres lå igjen. Ingen sov godt den natta. Vi kunne bare håpe på at reven raskt skulle få tatt dem og få gjort slutt på lidelsene!

En gang kom en katt som også hadde mistet minst et bein i slåmaskinen. Dette blei oppdaga da den satt i asken ved bryggerhuset og skreik. Da tok Knut som bodde i hytta, og skaut den. Etterpå fikk vi vite at den hadde gått helt fra Dalbygda på beinstubben; det var der det hadde skjedd.

Ei historie vi barn fikk høre om senere: Vi hadde en voksen hannkatt som var heller en dårlig musejeger (hankatter kan være litt late på dette området iblant). Mor mente at katte ikke var noe å ha. Faren vår mente at det var greit å slå den i hjel slik at han kunne spare ei patron på det. Som tenkt, så gjort! Etterpå la han den daue katta i kanten av gjødseldynga for å grave den ned når han fikk tid. Men da far kom med spaden, var katta borte. Kanskje reven hadde vært der?

Den velkjente historien gjentok seg altså: Katten har 9 liv! - for fram under uthuset kom katta! - eller var bare blitt svimeslått? Pus fikk i hvert fall leve.

Vannforsyning

Før 1948 kjørte vi vann i eiketønner opp til gården (-siden fikk vi pumpe). Om vinteren gikk det med spesielt mye vann da dyra måtte ha til drikke. Mor vaska ofte klær i bekken ved Eisebru vinterstid. Om sommeren vaska vi i Norsjø.

Som små bada vi i en treholk. Plastalderen var ikke inntrådt ennå! Sink og aluminium blei vanligvis brukt i bøtter, spann, fat og baljer på den tiden.

Utsyn fra Geitebua

Hell i uhell

I slåttonna blei jeg løfta opp på toppen av høylasset. Der skulle jeg holde meg fast i tauet lasset var sikra med. Hesten rykket til, og jeg stupte på hodet rett i svaberget. et fall på 2,5 meter. Heldigvis holdt pannebrasken!

Bronen, hesten vår

Gjødseldynga lå dengang utenfor stall og fjøs. Bronen, hesten vår, "hæppa" seg baklengs inn i dynga og gjorde sitt fornødne der. Det var når han gikk på tunet og spiste gras. Den hadde lært seg til det sjøl!

En gang Bronen gikk på tunet, hadde jeg satt meg på bakken under vomma hans. Husker ennå hvor rart det var å kikke opp. Hesten kunne være mannevond og var egentlig det vi kaller en en-manns-hest. (Den hadde stått på bakbeina mer enn en gang og villet ta søstera mi.) Men ingenting hendte - jeg lever fortsatt!

Jeg fikk iblant være med på tømmerkjøring. En gang kom jeg for nær lasset. Da det skulle lesses av, traff en stokkende meg på kinnet. Men jeg blei ikke skjev i ansiktet av den grunn.

Lillesøster var en friskus

Lillesøstera mi og nabogutten, Einar, leika i Sandvika. Plutselig var de vekk begge to. Mor til Einar ropte og leita. Hun tenkte hun fikk se på de farligste stedene først. Jo, ganske

riktig: På nedsida av tømmerlegga mot vannet der satt dem! En slik diger tømmerhaug kan rase ut (- de ble lagt opp i løpet av vinteren, slik at underlaget kunne lett svikte utover vårparten.)

En gang gjemte søstra mi seg i toppen av morelltreet i Sandvika. Det rakk opp til andre etasje. Toppen var kutta så hun satt på den avskjærte enden som om det var en vanlig stol.

I en periode gikk hun med bjelle på seg. Områdene var store, greit å vite så omtrent hvor hun befant seg.

Tante passa lillesøster. Hun hadde gått inn i fjøset, og da tante kom etter henne inn for å se hva hun gjorde, hadde hun funnet ei tom bøtte og var på vei bort til stuten for å melke.

Godsaker i naturen

Det var galt, men vi kunne ikke motstå fristelsen: Vi tok humlehonning fordi det smakte så himmelsk. Brusbutikken var langt unna, men bjørkesaft kunne være god erstatning. Når sevja steig i bjørka om våren, brakk vi av ei grein og tredde på ei flaske inn på kvisten om kvelden. Neste morgen var det spennende: Hvor mye saft var kommet ned i flasken i løpet av natta. Det hendte det fulgte med noen maur også!

Grei fiskestang

Bestefar pleide å male bambusstanga si svart, da blei ikke ørreten skremt av den lyse stanga når han fiska med markdrag. Ellers var det mest vanlig å bruke hasselstang særlig til trytefiske.

På skolevei

Det var spennende å se etter fisk på bekken som rant gjennom Stuveruddalen langs skoleveien. Men lærer Grimstveit ble aldri sinna. Han var snill! Derimot var jeg mer betenkt på helsesøster. Hun mente at jeg som hadde så lang vei, burde ha stein i sekken. På den måten ville jeg få en rett rygg.! - Når mørket stod som en vegg, var fjøslykta god å ha med på skolevegen! Den tålte både regn og blåst uten å slukne. Jeg lurte alltid på hvem Halvor var som har en dal oppkalt etter seg, Halvorsdal. Eller, hvem Torkild var som fikk en kås oppkalt etter sitt navn. (Litt nordøst for Geitebua). Det fortelles om en Torkild eller Torkel som var mannevond og som var jeger. Han hadde skutt flere bjørner og han hadde bl.a. ei bjønnestille i Heikollen.

Seter

Geitebuseter, som lå ca 20 minutters gange fra Geitebua har trolig ikke vært i bruk på godt og vel 100 år. Elgen beiter der nå og holder vollen åpen ennå.

(T Au: Gamle Geitebuseter øverst i skjæringen mot Langen og Geitebuvarden, kan en ikke se spor etter. Derimot er den gamle seterveien tydelig nok enkelte steder. Midt mellom denne setera og Geitebua ligger myra Halvfarsmyr (Typisk navn - halvveis til setra))

Setring på grunn av tørke

Tørkesommeren 1947 hadde vi budd "til seters" i Halvfarsmyr hytta da det var grønnere gressganger der for kua Silja og sauene. Grisen som også var med, hadde vokst seg så stor i løpet av sommeren at kassa ikke passet lenger. Det resulterte i at den måtte gå etter flyttelasset hele veien da vi flyttet tilbake til Geitebua utpå høsten.

En gammel vev

Det var en gammel vev på Geitebua som mor brukte. Under en av trøene kan det tydes en skrift som forteller at den har tilhørt Kirsten Jonsdatter Munken. Hun blei enke etter Kristen Jonsen Hjelset og giftet seg siden med enkemann Jørgen Gundersen Geitebua i 1829/30 (Holla I)

Vei ned til Norsjø

Den opprinnelige gamle veien fra Gjeitebua til Norsjø gikk rett ned bak der uthuset sto og til høyre et stykke nedenfor bilvegen. Da kommer man til Børsto. Går man rett fram

fra Geitebua, sydover, kommer man til Ålroa. Ålroa - her var tømmer skott og pramplass. Vi gikk ofte dit og bada når vi holdt på med slått. På "Nordlandet" lenger ut var det pramplass. Jeg rodde av og til derfra når jeg skulle på skolen

Brev og refleksjon

Bestefar sier i et brev (han sendte i 1946) til sin bror i Amerika at alt går så fort nå for tida. - Hva ville han ha sagt om det samme i dag tro?

Kramkar

Om somrene kom en og annen kramkar forbi. Det hendte de overnattet i ladet, og de fikk streng beskjed om ikke å røyke i høyet! De solgte som regel treredskaper som tvarer, visper eller småting av blikk, korkeopptrekkere o.l..

Tradisjon

Vi pynta alltid med bjørkeløv rundt inngangsdøra til St.Hans. Sopelimene til trammen og til fjøs og låve etc, var alltid laga av bjørkeris.

Tyggegummi

Første gang vi smakte på Toy tyggegummi var etter krigen i 1945. Onkel Sigurd hadde vært i England under krigen, og han kom for første gang på besøk etter disse åra. Han sa det var "noe" til oss i en hvit papirpose som stod i vinduskarmen. Mye tyggegummi i løs vekt! Før den tid hadde vi bare hatt kvæ, gullknapp, fra granene.

Man måtte være selvhjulpen og nevenyttig

Sjekoa var et rom i uthuset der sjeker til sledene ble oppbevart, derav navnet sjekoa. Jeg minnes kveldene da far satt ved lesten med syl og "bekatråd" og reparerte hesteselen, eller når beksømstøvlene våre trang å bli forsterket i sømmen – og skoa hans fikk nye såler.

Det var heller ikke så lenge mellom hver gang feiselen ble skjerpet på ambolten i smia. Det var fyra opp i kullet og belgen måtte "trøes". Dette fikk imidlertid ikke vi barn være med på fordi det var for farlig.

Hesteredskapen gikk av og til i stykker, og da var det greit å være sjølhjulpen. Mye av håndtverket som de måtte kunne, forsvant med det gamle bondesamfunnet.

Vintrene var kalde

Vintrene like etter krigen var svært kalde, så kalde at termometeret sprakk en gang. Isen på Norsjø lø tjukk. En slik vinter var jeg med og gikk isen fra Sandviklandet til Mastdalen. Det kom en mann kjørende i lastebilen sin. Det var for meg en underlig og nesten uvirkelig hendelse. En stor bil her som det ikke var vei! Trolig var dette historiens første bilbesøk i grenda

Ord og uttrykk som bestefar brukte:

betids	=	i tide
heddene	=	heiene
leguer	=	liggeplass for dyr
strast	=	straks
svint deg	=	skynd deg
tiu	=	pigg om morgenen

- Ugleskrik varsla både ulykke og død, sa bestefar
- Juni var skoklefalldagen (våronna var unnagjort og hesten kunne se roligere dager i møte)
- Når fisken var "lausbitt", ble det regn.
- Hakkespetten skriker mot regn (regn i vente)
- Aldri snø på rima bakke.
- Røde skyer var vindskyer

- *Melka surner i tordenvær*
- *Hundredagene 23.juli - 23. august - "inn med væte, ut med hete" - været blei mer urolig framover*
- *25.juli: Jakob Våthatt, regn denne dagen varsla våt høst.*
- *Den som rodde vill i tåka, rodde alltid i ring. (Man mistet fort retningssansen, men lyden bærer lett i tåka og det hendte vi måtte gå til vannet mens vi slo på sinkbøtter med en kjepp. En form for "tåkelur" som hjalp roeren med retningen. Tjukk og tung kom tåka sigende. Det kunne skje raskt bare i løpet av en rotur att og fram til Olsbrygga.)*
- *Jernnettene (ofte kalde) 27-29.august.*
- *Nordvest vind om høsten varte alltid i 3 dager.*
- *Så man hvite sniler ute om kvelden, blei været fint neste dag. Var det flest svarte, ble det regn.*
- *Dersom man fryser på ryggen eller beina, blir det snø.*
- *Finner du ei marihøne som går utover til fingertuppen din og flyr av gårde, blir været bra.*
- *Dersom den første snøen som kom, la seg på trestammene, ville den ikke bli liggende.*
- *Når frostrøyken la seg på fjorden, ville det bli kulde.*
- *Ring rundt månen varslet snø.*
- *Ask før eik gir steik. Eik før ask gir plask.*
- *Når fluene biter, blir det regn.*
- *Blir sola bråvarm en sommerdag, blir det ofte tordenvær og eventuelt regnbyger.*
- *Sol på skyfri himmel når den står opp, gir regn innen dagen er omme.*
- *Går sola ned i en sekk, står den neste dag opp i en bekk.*
- *Når sola går ned i vest, arbeider de late best.*
- *Er snøen som faller nesevis, reiser den snarest igjen (blåser inn gjennom sprekker og hull i husene)*
- *Flyr grågåsa mot syd i en plogformasjon, blir det mye snø til vinteren.*
- *Flyr grågåsa tidlig sydover, kommer vinteren tidlig.*
- *Kommer kuene hjem av seg selv fra beite, blir det uvær.*
- *Går tuppene ute etterat sola har gått ned, blir det dårlig vær.*
- *Smeller det i isen, da er isen sterk.*
- *"Regner og skinner sola (solregn), det beste på jorda"*
- *Når sola trekker vann, så blir det regn.*
- *En kald negg i lufta = været bli kaldere etter mildvær.*
- *Huskaldt ved værerslag.*
- *Når månen er i ne er det ofte værerslag.*
- *"Oppegående" måne gir stabilt vær.*